



## Jonas Šliūpas ir LSDP 1896 metais

Arūnas VYŠNIAUSKAS  
Vilniaus universitetas

**Pagrindinės sąvokos:** *Jonas Šliūpas, socialistas, LSDP, „Aušra“, „Nauja gaidynė“, nacionalinis valstybingumas, federacija, Šiauliai.*

Jonas Šliūpas – gerai žinoma istorinė asmenybė, propagavusi socializmo idėjas ir telkusi bei organizavusi lietuvių socialistus Amerikoje. Nors antroje savo sąmoningo gyvenimo pusėje Šliūpas atitolo nuo tokios veiklos, tačiau XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje šios šakotos asmenybės politinėms pažiūroms apibūdinti istoriografijoje yra vartojamas būtent „socialisto“ terminas, pats Šliūpas ilgai irgi tokiu save laikė. Perskaičius straipsnio antraštę, gali kilti klausimas, ką bendro Jonas Šliūpas turėjo su LSDP, ką bendro su socialdemokratais – būtent 1896 metais?

Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP) – tai pirmoji Lietuvos politinė partija, įkurta 1896 m. Nors Šliūpas jai nepriklausė, tačiau XIX a. pabaigoje turėjo ryšių su šios partijos organizatoriumi Andriumi Domaševičiumi ir jo netgi buvo prašomas atstovauti naujai partijai II Internacionalo socialistiniame kongrese, kuris turėjo vykti (ir vyko) 1896 m. vasarą Londone. Duomenų tuo klausimu mažoka, bet vis dėlto kai ką pavyko nustatyti man rengiant disertaciją apie LSDP susikūrimą ir idėjinę politinę raidą 1893–1899 m. Rengdamasis konferencijai pabandžiau tą 1896 m. epizodą tematizuoti, įtraukdamas papildomos medžiagos. Taip ir gimė šis straipsnis, kuriame pateikiamos ir reikšmingos LSDP susikūrimo bei pavadinimo atsiradimo aplinkybės.

Kitas svarbus dalykas, kurį aptarsime, tai Lietuvos valstybingumo reikalavimo formulavimai, aptinkami XIX a. pabaigos Šliūpo tekstuose ir LSDP 1896 m. programoje. Verta į tai atkreipti dėmesį ir palyginti valstybinių siekių formuluotes, kadangi Šliūpas reiškėsi JAV, o LSDP įkūrimo iniciatoriai Alfonsas Moravskis ir Andrius Domaševičius taip pat pasižymėjo keldami Lietuvos interesus tarptautinėje arenoje. Į LSDP tarptautinį aktyvumą XIX a. pabaigoje šio straipsnio autorius atkreipė dėmesį jau anksčiau (Vyšniauskas 1990). Deja, aptariant Lietuvos klausimo kėlimo tarptautiniame lygmenyje istoriją tas lietuvių socialdemokratų ir socialistų vaidmuo nėra parodomas. Štai Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijoje 2008 m. buvo surengta paroda „Tūkstantmečio diplomatija“, jos medžiaga kaip virtuali ekspozicija yra pateikta ministerijos interneto svetainėje. Toje medžiagoje, aprašant lietuvių pastangas XIX a. atgaivinti Lietuvos valstybingumą, apsiribojama laikotarpiu iki 1863–1864 m. sukilimo imtinai. Po to iš karto peršoka-

ma į XX a. antrąją dekadą ir rašoma: „Pirmasis Lietuvos klausimą kelti Vakaruose pradėjo Juozas Gabrys-Paršaitis – 1911 m. jis Paryžiuje įsteigė Lietuvių informacijos biurą.“ Taigi, susidaro įspūdis, kad po 1863–1864 m. sukilimo iki pat 1911 m. niekas iš pačių lietuvių nesirūpino Lietuvos klausimo kėlimu Vakaruose. Bet ar iš tikrųjų taip?

### LSDP pavadinimo klausimu

Visų pirma, dėl pavadinimo. Įvairiuose istorikų ir politikų tekstuose rasime, kad 1896 m. susikūrė Lietuvos socialdemokratų partija, Lietuvių socialdemokratų partija, Lietuviška socialdemokratų partija ar net Lietuviškoji socialdemokratų partija. O jei žiūrėsime 1896 m. išleistą lietuvių kalba partijos programą, tai ant viršelio rasime užrašyta: „Programas Lietuviškos Social-demokratiškos Partijos“. Taigi, – ne „socialdemokratų“, o „social-demokratiškos“ per brūkšnelį! Koks gi pavadinimas istoriškai korektiškas?

LSDP kūrėsi kaip teritorinė organizacija, siekusi apimti visų tautybių darbininkus ir socialdemokratų Lietuvoje. Kaip rodo partijos programos analizė, norėta apimti ne tik „krikščionišką“ proletariatą, bet ir žydišką, pripažįstant jo specifinius interesus. Pirmieji partijos leidiniai buvo išleisti lenkiškai ir lietuviškai. Partijos įkūrimo iniciatoriai Domaševičius ir Moravskis, kalbėję ir rašę lenkiškai, vis dėlto lietuviškai tiek dar gerai nemokėjo, kad patys taisyklingai galėtų rašyti geru lietuvių kalbos stiliumi. Dėl to jie kreipėsi pagalbos į tuos žmones, kurie galėjo išversti į lietuvių kalbą ir išleisti pirmuosius partijos leidinius. O tas lietuvių veikėjas, vertęs iš lenkų kalbos į lietuvių LSDP programą, buvo Kazys Grinius, kuris versdamas ir suteikė pavadinimui „lietuviškumo“ atspalvį. Nors Grinius buvo kviečiamas dalyvauti LSDP įkūrimo suvažiavime ir jame dalyvavo kartu su kitais „varpininkais“ Stasiu Matulaičiu ir Juozu Bagdonu, tačiau savęs nelaikė partijos nariu ir LSDP teoriškai marksistinė programa neišplaukė iš jo galvosenos. Lietuvos valstybingumo reikalavimas, suformuluotas LSDP programoje, tuometinio lenkų socialisto Józefo Piłsudskio nuomone, taip pat buvo toks, kokiam jo pažįstami lietuvių veikėjai (kairieji „varpininkai“) dar buvo nepribrendę (L i s t y P i ł s u d s k i e g o , t. 16, 498).

Lietuviškoje spaudoje XIX a. pabaigoje buvo įprasta versti socialistinių ir socialdemokratinė partijų pavadinimus vartojant būdvardį. Taip Šliūpo laikraštyje *Nauja gadynė*, leistame 1894–1896 m., randame vartojant įvairių šalių socialistinių ir socialdemokratinė organizacijų, veikėjų, spaudos organų pavadinimus tokiomis formomis: „lenkiškus socialistus“, „socialistiškas pasiuntinys“, „prancūziškų socialistų“, „socialistiškoji spauda“, „vokiškos social-demokratijos“, „social demokratiškas abazas“ ir pan. Apskritai, būdvardis dažnai vartotas ten, kur šiais laikais mes paprastai vartojame daiktavardžio kilmininko linksnį. Taip *Naujoje gadynėje* randame: „rusiškų radikalų“, „Čekiškoji tauta“ ir net „geležinkeliški konduktoriai“.

XIX a. pabaigoje, kai lietuvių kalba spaudos draudimo laikotarpiu nebuvo dar kaip reikiant sunorminta, žodį *litewska* lietuvių veikėjai vertė būdvardžiu „lietuviška“ ir tai jiems neatrodė nenormalu. Ir jei lenkiškai parašyta *Litewska Socjaldemok-*

*racja* ar *Program Litewskiej Socjaldemokratycznej Partji*, tai vertimas „Lietuviška socialdemokratija“ ar „Programa Lietuviškos socialdemokratiškos partijos“ būtų kaip ir pats tiksliausias pažodžiui. LSDP programos žodį „Program“ iš lenkų kalbos Grinius išvertė kaip vyriškosios giminės, nes lenkiškai tas žodis ir yra vyriškosios giminės. O lietuviškai žodis „programa“, kaip dabar rašoma, jau yra moteriškosios giminės. Bet XIX a. pabaigoje dar nebuvo visiems aišku, kaip tą tarptautinį žodį kokia gimine vartoti. O ir XX a. pirmaisiais dviem dešimtmečiais galima rasti ne vieną lietuvišką leidinį, kuriame parašyta žodis „programas“, o ne „programa“. Tarptautinės kilmės sudurtinį žodį „socialdemokratas“ lietuviškai rašyti ne per brūkšnelį taip pat tapo įprasta ne iš karto.

Atskleidžiant LSDP sampratą reikia žiūrėti ne tiek Griniaus lietuvišką vertimą, kiek originalą lenkų kalba ir Domaševičiaus bei Moravskio pažiūras, kurie tą LSDP programą kūrė. O jie tokio tikslo telkti vien lietuviškai kalbančius darbininkus, vien lietuvių tautybės žmones nekėlė, t. y. nedeklaravo, kad partija turi būti griežtai lietuviška etnine prasme ir dėl to pavadinime turėtų būti „Lietuviška“ ar „Lietuvių“. Atvirksčiai, visa jų veikla rodo, kad kuriama partija turėjo būti visos Lietuvos, apimanti visų tautybių darbininkus. Tai rodo ir jos spauda, leista lenkiškai ir lietuviškai. Vilniuje, jei neskaitytume žydų, vyravo lenkiškai kalbantys darbininkai. Būtent dėl to Piłsudskis labiausiai ir pyko ant Domaševičiaus su Moravskiu, kam jie dirba tarp lenkiškai kalbančių darbininkų, organizuoja juos į ratelius ir t. t. Dėl to tarp Piłsudskio vadovaujamų lenkų socialistų ir Domaševičiaus-Moravskio grupės Vilniuje vyko trintis. Piłsudskis paniekinamai juos vadino „tuteišiais“. O tai, kad žodį *Litewska* ar *Litewski* galima versti „Lietuvos“, mes matome ir LSDP spaudoje. 1896 m. buvo išleistas *Robotnik Litewski* (Nr. 1), o variantas lietuvių kalba – *Lietuvos darbininkas*, kurio paantraštė skelbė „Laikraštis pašvęstas reikalams Lietuvos darbininkų luomos“.

*Antras Lietuvos darbininko* numeris, išleistas 1898 m., turėjo paantraštę „Organas Lietuviškos Social-Demokratiškos Partijos“, bet iš karto po ja redakciniame straipsnyje pirmame puslapyje skaitome: „1 d. Gegužės 1896 metų ant darbininkų susirinkimo buvo įkurta L i e t u v o s s o c i a l d e m o k r a t ų p a r t i j a, kuri apsiėmus yra ginti Lietuvos darbininkų reikalus.“ Taigi, jau XIX a. pabaigoje pačios LSDP spaudoje lietuvių kalba randame pavadinimą „Lietuvos socialdemokratų partija“, dėl to jo nereikėtų ignoruoti. Toks pavadinimas lietuvių kalba labiausiai atitiko partijos politinę esmę nuo pat jos susikūrimo.

### **Kodėl LSDP įkurta 1896 m.?**

O kodėl LSDP buvo įkurta būtent 1896 m.? Atsakymas būtų labai paprastas – todėl, kad Lietuvos socialdemokratai galėtų pakliūti į Londono tarptautinį socialistinį kongresą ir taptų II Internacionalo sudėtine dalimi.

Domaševičiaus ir Moravskio suburta grupė į organizaciją išiformino jau 1895 m. antroje pusėje, priimdama Lietuvos Socialdemokratijos (*Litewska Socjaldemokracja*) pavadinimą. 1895 m. pabaigoje–1896 m. pradžioje Domaševičius partiniais tikslais 2 mėnesius lankėsi keliose Europos valstybėse (Vokietijoje, Di-

džiojoje Britanijoje, Prancūzijoje), ruošdamas dirvą Lietuvos socialdemokratų organizacijos išėjimui į tarptautinę areną. O tais laikais, norint tapti II Internacionalo pripažinta organizacija, reikėjo paprasčiausiai dalyvauti jo tarptautiniame kongrese, kurie vykdavo kas keletą metų. 1896 m. vasarą toks kongresas turėjo vykti Londone. Lenkų socialistų iniciatyva kongrese turėjo būti svarstomas ir Lenkijos nepriklausomybės klausimas. Domaševičiui šis klausimas neturėjo būti paslaptis, juo labiau, kad jis buvo susitikęs su lenkų socialistų užsienio vadovybe. Iškilus Lenkijos atkūrimo problemos svarstymui tarptautiniu lygiu (socialistiniame Internacionale), galima buvo pasistengti iškelti ir Lietuvos klausimą, rūpintis jos atstovavimo interesais. Domaševičius iš anksto lankėsi Londone 1896 m. pradžioje ne tik rūpindamasis partinės spaustuvės užsienyje reikalais, bet ir zonuodamas dirvą dėl būsimo kongreso, galimybių ten dalyvauti. Londone jis bandė tartis su Lenkijos socialistų sąjunga užsienyje, bet tuo metu ten atvykęs iš Vilniaus Piłsudskis galimą bendradarbiavimą užblokavo, nurodęs neteikti jokios pagalbos Domaševičiui (K e l l e s - K r a u z 1984, 527; L i s t y P i ł s u d s k i e g o, t. 13, 469; t. 14, 295).

Būdamas Londone 1896 m. pradžioje Domaševičius parašė laišką Amerikos lietuvių socialistams. Jame buvo siūloma bendradarbiauti, vienas kitą remti, keistis informacija ir t. t. Atsakymas buvo gautas ir taip atsirado korespondencinis ryšys tarp Domaševičiaus ir Jono Šliūpo (LMAVBRS F. 64-122, 57). Šliūpas apie savo korespondenciją su Domaševičiumi išsiplepėjo lenkui Bolesławui Mikłaszewskiui, 1896 m. atsiųstam specialiai į JAV užmegzti glaudesnių ryšių tarp Europoje veikusios Lenkų socialistų sąjungos užsienyje ir Amerikos lenkų socialistų. 1896 m. liepos 15 d. laiške Londone įsikūrusiam Lenkų socialistų partijos Centro vykdomajam komitetui Piłsudskis apie tai rašė: „Kas dėl ‘tuteišių’, tai dar truputis naujienų, tas jų suskis, kuris čia valkiojosi [Domaševičius – A. V.], rašė Šliūpui, jog tas priimtą mandatą į tarptautinį kongresą, kad ‘užprotestuoti prieš mus’, taip pasakojo reikalą Šliūpas Gurskiui [Miklaševskiui – A. V.]. Geras diegas!“ (L i s t y P i ł s u d s k i e g o, t. 17, 49). Šis informacijos „nutekėjimas“ rodo, kad Domaševičius pats rodė iniciatyvą ir dėjo į Šliūpą viltis dėl partijos atstovavimo II Internacionale.

Tai, kad Lietuvos socialdemokratija savo suvažiavime 1896 m. gegužės 1 d. nutarė pasivadinti LSDP, įgydama labiau apibrėžtą organizacinį statusą, priėmė partijos programą, operatyviai išleido lietuviškai ir lenkiškai savo leidinius, rodo, kad buvo skubama visiškai išiforminti į solidžiai atrodančią Socialdemokratų partiją prieš artėjančią Londono kongresą. Tas virtimas partija, jos bandymas pakliūti į tarptautinį kongresą labai suneramina Piłsudskį, ką rodo jo 1896 m. laišakai lenkų socialistams Londone. Tačiau dėl nežinomų priežasčių (gal ir dėl finansinių?) Šliūpas į Londoną nenuvyko, o LSDP II Internacionalo kongrese (1896 m. liepos 27–rugpjūčio 1 d.) nedalyvavo. Bet LSDP buvo suspėta formaliai įkurti dar iki Londono kongreso. Taip 1896 m. pavasarį Lietuvoje atsirado pirmoji politinė partija, deklaravusi, kad ji yra „Lietuvos“.

### Jonas Šliūpas – aktyviausias lietuvių socialistas Vakaruose

Kodėl Domaševičius tikėjosi Šliūpo pagalbos, siekiant dalyvauti Londono kongrese? Šliūpas buvo išsilavinęs lietuvis ir socialistinių pažiūrų, aktyvus visuomenininkas. Jis aptariamam laikotarpiui, t. y. iki 1896 m. birželio, leido ir redagavo socialistinės pakraipos laikraštį *Nauja gadynė*, nors Šliūpas kaip redaktorius pačiame leidinyje ir nėra įvardytas. Sklaidant laikraščio puslapius ir matant kiek palyginti daug ten buvo rašoma apie darbininkų judėjimą įvairiose šalyse, atpasakojami pranešimai iš užsienio spaudos apie socialistinius sąjūdžius, partijas, organizacijas, neturėjo kilti abejonų, kad tai kairiosios krypties laikraštis, skleidžiantis socialistines idėjas. XIX a. pabaigoje socializmo šalininkai idėjiškai ir organizacine prasme jau diferencijavosi, tačiau tokios ryškios takoskyros kaip vėliau XX a. tarp komunistų ir socialdemokratų dar nebuvo atsiradę. Marksizmas taip pat buvo tik viena iš socializmo krypčių ir, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje, taip pat JAV, nebuvo taip jau įtakingas tarp darbininkų, kurių interesai labiau reikėsi per profsąjunginį judėjimą (*trade unions* – Didžiojoje Britanijoje, *labor unions* – JAV). Platų socialistinių partijų ar sąjūdžių ir darbininkų judėjimo idėjų bei faktų atspindžių spektrą mes matome ir *Naujos gadynės* puslapiuose.

Nėra aišku, ar laikraštis *Nauja gadynė* nelegaliai pasiekdavo Lietuvą, kurioje visa lietuviška spauda buvo uždrausta, bet tam tikras korespondencinis ryšys su Lietuva bent pripuolamai turėjo būti (laikraštyje galima rasti ir vieną kitą korespondenciją iš Lietuvos). Kaip ten bebūtų, jei Lietuvoje *Nauja gadynė* galėjo plisti tik nelegaliai, ji laisvai turėjo būti siunčiama į Londoną, kur 1896 m. pradžioje dirbo keli tūkstančiai lietuvių. Jau pirmame laikraščio numeryje 1894 m. buvo nurodyta: „į Europą ant metų kaštuoja 3 dol., ant pusės metų 1 dol. 50 cen.“ Taip skelbiama buvo ir 1896 m. numeriuose. O kadangi laikraštyje buvo nurodomas redakcijos adresas, tai buvo aišku, kur rašyti, norint susisiekti su leidinio vadovybe. Kas, koks asmuo buvo tikrasis laikraščio redaktorius, pačiame leidinyje 1896 m. nebuvo nurodyta.

Realiai tą laikraštį iki 1896 m. birželio, t. y. iki uždarymo, savo lėšomis leido Šliūpas, o jam talkininkavo tik keli asmenys. Domaševičiui parašius laišką Amerikos lietuvių socialistams, veikiausiai adresuojant laikraščio redakcijai („antrašą“ galima buvo perskaityti *Naujos gadynės* pirmame puslapyje), natūralu, kad turėjo atsakyti Šliūpas. O ėmus susirašinėti, Domaševičiui galėjo pasirodyti, kad Šliūpas būtų tinkama kandidatūra atstovauti Lietuvos socialdemokratams Londone.

Šliūpas, iki 1896 m. vidurio pragyvenęs Amerikoje 12 metų, ten baigęs universitetą, kalbėjo bei rašė angliškai, o tai galėjo būti svarbu būtent Londono kongrese. Tarptautiniuose socialistiniuose kongresuose darbinės kalbos buvo vokiečių, anglų, prancūzų. Londono kongrese neabejotinai turėjo vyrauti anglų kalba. Be to, Šliūpas, baigęs vokiečių gimnaziją Mintaujoje ir po to gyvenęs Rytų Prūsijoje, gerai mokėjo ir vokiečių kalbą, kuri tuo metu Europoje buvo laikoma tarptautine socialdemokratijos kalba. Būtų susikalbėjęs ir su lenkų socialistais, o iškilus reikalui – ir su Rusijos revoliucinių organizacijų atstovais. Tai ko daugiau reikia?

Gali kilti klausimas: o jei Šliūpas, kaip delegatas, vis dėlto būtų nuvykęs į Londoną, ar jis būtų turėjęs šansų pakliūti į kongresą būtent kaip LSDP atstovas? Panašių atvejų, iš tikrųjų, būta ankstesniame kongrese. Nors Lenkijos kaip valstybės nebuvo, tačiau lenkų socialistai, formaliai suorganizavę partiją (PPS – Polska partia socjalistyczna), 1893 m. Ciuricho kongrese sudarė atskirą delegaciją ir nebuvo traktuojami kaip Rusijos delegacijos dalis. Na ir kas, kad tos partijos I suvažiavime, įvykusiame 1893 m. birželį Panerių miške prie Vilniaus, dalyvavo tik Piłsudskis ir dar keli žmonės. Lenkų socialistai užsienyje po to galėjo tarptautinėje arenoje veikti kaip „krašte“ veikiančios partijos atstovai, o dėl konspiracijos reali partinės organizacijos būklė viešai atskleidžiama nebuvo.

Kadangi prie Londono kongreso organizavimo prisidėjo Anglijos tredjunionai, tai jų reikalavimu iš anksto buvo paskelbta, kad galės dalyvauti ir įvairių šalių darbininkų profesinių sąjungų atstovai. Moravskis ir Domaševičius galėjo pasiūstyti atstovą nuo jų suorganizuotų į profesines sąjungas (kovos kasas) darbininkų, tačiau atstovas su tokiu mandatu pagal galiojusias normas ir praktiką būtų galėjęs prisijungti tik prie Rusijos arba Lenkijos delegacijos. Vadinasi, Lietuvos socialdemokratai galėjo tikėtis atskiros reprezentacijos kongrese tik visiškai išiforminę į savarankišką partiją. Tas ir buvo padaryta 1896 m. gegužės 1 dieną, kuri buvo laikoma II Internacionalo paskelbta darbininkų švente. Partijos įkūrimo nuopelnai priklauso veikusiems Vilniuje Domaševičiui ir Moravskiui. Jie įkūrė Lietuvos interesams atstovaujančią Socialdemokratų partiją, tuo pakeisdami socialistinių konspiracinių organizacijų politinę sceną Lietuvoje. Iki tol Lietuvos gyventojai, norėję įsitraukti į socialistinių sąjūdžių veiklą, turėjo pasirinkimą tik tarp lenkų ir rusų revoliucinių organizacijų.

Socializmo idėjomis Šliūpas domėjosi jau jaunystėje ir 9-ojo dešimtmečio pradžioje netgi buvo suartėjęs su lenkų revoliucine socialistinės pakraipos partija „Proletariat“. Kitas pasirinkimas tuo metu buvo suartėti su rusų narodnikais, o kontaktų su jais Šliūpas irgi yra turėjęs. XIX a. paskutiniame dešimtmetyje formavosi ir visos Rusijos socialdemokratų partija, kurios vienas iš svarbiųjų organizacinių konspiracinių centrų buvo Vilniuje (visų pirma, tarp apirusių žydų revoliucinių veikėjų). Kita vertus, Vilnius tuo metu tapo svarbiausiu Piłsudskio ir lenkų socialistų partijos (PPS) konspiraciniu centru Rusijos imperijoje. Bet trečio varianto, t. y. būti socialistu ar socialdemokratu ir veikti ne kaip Lenkijos ar Rusijos, o Lietuvos savarankiškos politinės organizacijos rėmuose, iš pradžių nebuvo. LSDP 1896 m. deklaruodama savo įkūrimą, programą, išleisdama periodinę spaudą ir kitus leidinius, demonstravo naujos politinės jėgos atsiradimą ir alternatyvą Lenkijos bei Rusijos revoliucinėms socialistinėms krypties organizacijoms.

Socialistai (ir socialdemokratai) orientavosi į plačiuosius gyventojų sluoksnius, siekdami įtraukti į politiką darbo žmonių atstovus. Dėl to žodžiu „socialistas“ XIX a. pabaigoje Europoje ir Amerikoje neretai buvo įvardijamas politinis mąstytojas, teoriškai svajojantis apie ateities socialinės harmonijos visuomenę, ar veikėjas, teikiantis prioritetą dirbančiųjų socialinėms problemoms ir (ar) tuo pagrindu užsiimantis politine veikla. Pats Šliūpas, atrodo, skaitė ne tiek Karlą Maršą, kiek

kitus savo to laikotarpio socialinius mąstytojus, pavyzdžiui, britų gamtotyriminką evoliucionistą Alfredą Russelą Wallace'ą, kurio keliamą „tobulo socializmo“ būvimo“ idėją cituoja savo 1896 m. parašytoje ir 1897 m. išleistoje knygelėje (Šliūpas 1897, 2).

Šliūpas 1896 m. laikytinas „nepriklausomu socialistu“ ir netiesiogiai buvo susijęs su LSDP įkūrimu, nors jo LSDP kūrėju negalima laikyti. Kita vertus, Šliūpai priklauso pirmenybė, jei kalbėsime apie lietuvių socialistinio sąjūdžio organizavimą JAV. Kaip jau yra pažymėjęs istorikas Juozas Jakštas, aprašęs 1897 m. įvykius, „Šliūpas įsteigė pirmąjį Amerikos lietuvių socialistų būrelį. Jis tapo organizuoto Amerikos lietuvių socializmo pradininku“ (Jakštas 1996, 166). Taigi, LSDP socialistinių sąjūdžių spektre 1896 m. sukūrė aiškia alternatyvą Lenkijai ir Rusijai Lietuvoje, o Šliūpas 1897 m. ir vėliau kūrė socialistinės krypties organizaciją JAV, sudarydamas sąlygas kairiųjų pažiūrų lietuviams neišsibarstyti kitų tautų socialistinėse grupuotėse, o susitelkti į savą, susijusią su lietuvių interesais.

### Jonas Šliūpas – lietuviškos darbininkų spaudos pradininkas

Jei kalbėsime apie Šliūpą kaip periodinės spaudos leidėją, tai jam lipdoma etiketė yra „aušrininkas“. Jis buvo vienas iš *Aušros* redaktorių, o *Aušra* yra laikoma pirmuoju lietuvių laikraščiu (faktiškai žurnalu), skirtu Didžiajai Lietuvai. Mes šį periodinį leidinį pagrįstai siejame su lietuvių tautiniu atgimimu, kurio svarbiausias rezultatas buvo Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje vėl atsiradusi Lietuvos valstybė. Nors iš tikrųjų, *Aušroje* Lietuvos valstybingumo reikalavimas dar nebuvo keliamas. Vis dėlto tai dar nereiškia, kad apie reikalą lietuviams turėti valstybę Šliūpas ir kiti aušrininkai nemastė.

Turbūt pagrįstai apie Šliūpą šiuolaikinėje historiografijoje teigiama: „Šis aušrininkas yra likęs J. Basanavičiaus šešėlyje“, o Jono Basanavičiaus vaidmuo *Aušros* kūrimo yra perdėtas vėlesnių istorikų (Tracėvskis 1991, 1). Net ir istorijos vadovėliuose skyriuje apie lietuvių tautinį atgimimą XIX a. minint *Aušrą* beveik visada rasime Basanavičiaus nuotrauką, minint *Varpą* – Vinco Kudirkos, o Šliūpo atvaizdo dažnai ir nesimato. Žinoma, akademinuose sluoksniuose galima ignoruoti tai, kas rašoma mokykliniuose vadovėliuose ar literatūroje vaikams, bet ši literatūra turi didesnę poveikį masinės sąmonės formavimui nei straipsniai akademinėje spaudoje. Ir jei 2009 m. išleistoje knygelėje vaikams parašyta, kad Basanavičius, galvodamas apie laikraščio pavadinimą, kelias paras nesumerkęs akių užmigo prie stalo „su parkeriu rankose“, o jį ankstyvą rytą pažadino pro langą besiskverbiantys saulės spinduliai ir būtent tada jam „ir šovė geniali mintis pavadinti laikraštį ‘Aušra’“ (Dukant 2009, 24), tai vaikams toks vaizdingas pasakojimas turi šansų ilgiau išlikti galvoje nei istorikų akademinėje literatūroje seniai pažymėtas faktas, kad laikraščio pavadinimą *Auszra* pasiūlė Šliūpas. O ir firma „Parker“ rašymo priemonės šiaip jau pradėjo gaminti tik 1888 metais...

Bet primindami Šliūpo kaip aušrininko nuopelnus, nesiekiamo vien to akcentuoti. Šliūpas buvo tokia įvairialypė asmenybė, kad jį apibūdinant reikėtų daugiau žodžių. Šiaulių universiteto bibliotekos 2011 metų kalendoriuje *Dr. J. Šliūpo archyva*

*bevertant* pagrįstai rašoma: „Jonas Šliūpas buvo ir laikraštininkas, ir istorikas, ir mokslininkas, ir laisvamanis, ir socialistas, ir tautininkas...“ Taigi, – „ir socialistas, ir tautininkas...“ Didelę gyvenimo dalį praleidęs emigracijoje, jis ir už Atlanto niekada neatitrūko nuo Tėvynės reikalų ir, būtent Amerikoje, dar 1887 m. rašė, kad socializmas ir patriotizmas neprieštaruoja vienas kitam (Š l i ū p a s 1887, 36–37). Iš tikrųjų, Šliūpai buvo svetimas lietuvių tautinių interesų priešpriešinimas socialiniams reikalams. Pastariesiems, konkrečiai lietuviškos darbininkijos interesams Amerikoje, kaip spaudos darbuotojas, jis skyrė daug dėmesio jau XIX a. pabaigoje.

Nuvykęs į Ameriką, Šliūpas iš pradžių prisidėjo prie laikraščio *Unija* leidimo, po to savarankiškai 1885–1889 m. leido laikraštį *Lietuviškasis balsas*, vėliau žurnalą *Apšvieta* (1892–1893 m.). Kai kas bandė jau *Aušroje* išvelgti J. Šliūpo polinkį į socializmo idėjas, tačiau akivaizdžiau darbininkų padėtį bandoma nušviesti tik *Lietuviškojo balso* kai kuriuose numeriuose, nors tai ir nėra dominuojanti tema. Šiame laikraštyje randame „socialistų“ terminą, aptinkame socialinio teisingumo idėjų, raginimų kovoti už darbininkų interesus, nors laikraštis ir nevadintas darbininkišku. Kaip rašė Šliūpas viename laikraščio straipsnyje: „Nauda lietuviškos tautos yra pirma viso ko“ (*Lietuviškasis balsas* 1885, 50).

Vėliau Šliūpas yra pripažinęs, kad *Aušroje* aplinkybės jam neleido atvirai išreikšti laisvės idėją. Esą tik *Lietuviškajame balse* galima buvo „lietuvių padėjimo klausimas liuosiaus gvildinti“ (Š l i ū p a s 1917, 3). Tokį paaiškinimą galima suprasti, mat JAV lietuviškoji spauda buvo leidžiama laisvai, o Vokietijoje, kur buvo spausdinama *Aušra*, spauda buvo prižiūrima, jos publikuojamas turinys stebimas. Dėl to Šliūpas, savo politinėmis pažiūromis jau anksčiau kėlęs nerimą carinės Rusijos valdžiai, susilaukė ir kaizerinės Vokietijos valdininkų perdėto dėmesio, persekiojamas vokiečių policijos turėjo bėgti iš Rytprūsių ir persikelti už Atlanto. Laikraštį *Unija* 1884–1885 m. Šliūpas leido ne visai savarankiškai (kartu su Mykolu Tvarausku, kuriam priklausė spaustuvė), dėl to visiškai nepriklausomai savo idėjas galėjo reikšti tik nuo 1885 m. liepos pradėjęs leisti *Lietuviškąjį balsą*.

Kadangi dauguma į Ameriką atvykusių lietuvių iš pat pradžių turėdavo pradėti dirbti kaip paprasti darbininkai, jų profesine prasme buvo daugiausia, tai lietuvių darbininkams skirtas laikraštis anksčiau ar vėliau turėjo atsirasti. Juo labiau, kad XIX a. paskutiniame dešimtmetyje JAV vienu metu jau buvo leidžiami keli laikraščiai ir norint leisti dar vieną reikėjo rasti savo nišą. Visi laikraščiai juk negalėjo rašyti vienodai, reikėjo specializuotis, rasti savo tikslinį skaitytojų ratą. O tai Šliūpai, koneveikusiam katalikų dvasininkus, sekėsi nelengvai. Lietuviai pagal tikybą daugiausia buvo katalikai, jiems buvo priimtina pasaulietinė spauda, tačiau atvira konfrontacija su kunigais, sklidusi iš Šliūpo leidžiamos spaudos puslapių, daug kam kėlė nepasitenkinimą. Dėl to Šliūpo leidžiama periodinė spauda neturėjo didelių tiražų ir negalėjo geriau atsistoti ant kojų finansiškai. Be to, masėms skirtas laikraštis neturėjo būti per daug intelektualiai sudėtingas. Tokio ganėtinai aukšto intelektualaus lygio skaitytojo reikalavo žurnalas *Apšvieta*. Bet lietuvių intelektualų, baigusią gimnaziją ar aukštąjį mokslą, skaičius dar buvo menkas. Galbūt dėl to,



nustojus eiti *Lietuviškajam balsui*, po to neišsilaikius ir *Apšvietai*, Šliūpas po tam tikro laiko bandė angažuotis bandydamas leisti specialiai darbininkams skirtą leidinį, matyt, tikėdamasis platesnio skaitytojų rato, o per tai ir įtakos lietuviams išeivijoje. Taip Amerikoje spaudos laisvės sąlygomis jis galėjo realizuoti ir lietuviško socialistinės pakraipos laikraščio idėją, kurią brandino jau nuo 9-ojo dešimtmečio pradžios, kai palaikė ryšius su lenkų ir rusų socialistais.

*Nauja gadyne* laikytina darbininkų laikraščiu, nes darbininkų padėčiai, socialistinių sąjūdžių įvairiose šalyse aptarimui ir pan. skiriama itin daug dėmesio. Turimi duomenys, jų analizė, mano supratimu leistų daryti išvadą, kad Šliūpas buvo pirmojo lietuviško laikraščio, specialiai skirto darbininkų socialinei padėčiai pagerinti, leidėjas ir redaktorius, pats rūpinosi laikraščio spausdinimu ir platinimu. *Nauja gadyne* buvo savaitraščio tipo periodinis leidinys ir jo leidimo metais (1894–1896) pasirodė 89 numeriai. Iš pradžių ėjo be paantraštės, bet 1894 m. liepos 19 d. data išleistame 19 nr. atsirado ir paantraštė: „Lietuviszkas darbininkiszkas laikrasztis“. Tiesa, nuo 1895 m. rugsėjo 5 d. leistuose numeriuose ta paantraštė vėl dingo.

O LSDP periodinis leidinys *Lietuvos darbininkas* lietuvių kalba imtas leisti tik 1896 m. Nors paantraštėje jis vadintas laikraščiu, tačiau savo forma, dydžiu bei apimtimi, taip pat straipsnių analitiškumo lygiu buvo žurnalinio (metinio žurnalo) tipo. Jo 1896–1899 m. laikotarpiu pasirodė viso labo 3 numeriai. *Lietuvos darbininko* 2 nr. (p. 2) buvo pripažįstama: „Pirmučiausiai Amerike užgimė pirmas grynai darbinikiškas laikraštis – N a u j a G a d y n ė“. Nors pati LSDP spauda šį laikraštį taip teisingai istoriškai įvertino, tačiau iki šiol šis faktas historiografijoje, aptariant lietuviškos darbininkų spaudos atsiradimą, yra ignoruojamas.

Dar galima būtų paminėti, kad 1894 m. Martynas Jankus Bitėnuose (Rytų Prūsijoje) spausdino laikraštį *Lietuviškas darbininkas*. Nors jame rašoma apie darbininkijos reikalus, tačiau yra ir daug kitokių straipsnių įvairiomis temomis. Be to, Jankus laikraštį pradėjo leisti nuo 1894 m. birželio, o Šliūpas *Naują gadynę* ėmė leisti pusmečiu anksčiau – nuo 1894 m. sausio mėnesio.

### Jonas Šliūpas – Lietuvos valstybingumo vizionierius

Kitas klausimas būtų toks: ar nevertėtų Šliūpo laikyti lietuvių veikėju, kuris dar anksčiau nei LSDP ėmė kelti Lietuvos valstybingumo reikalavimą kaip ateities viziją, kurios reikia siekti? Besiformuojančios LSDP veikėjai apie tai kalbėjo darbininkams jau 1894–1895 m., ką galima įrodyti, remiantis pirminiais šaltiniais. O 1896 m. lenkų ir lietuvių kalbomis paskelbtoje LSDP programoje mes randame iškelta Lietuvos valstybingumo reikalavimą, numatant federaciją su gretimomis valstybėmis: „Savistovi demokratiška respublika, susidedanti iš Lietuvos, Lenkijos ir kitų šalių, paremta ant liuosos federacijos“ (*Programas* 1896, 8–9). Programos originale lenkų kalba skyrelis, kuriame kalbama apie gretimus Lietuvai kraštus potencialaus susifederavimo prasme, vadinasi „Kwestja Polski, Łotwy i Rusi“ (*Program* 1896, 27). „Rus“ nebuvo tapatinama su „Rosja“ ir Grinius ne be pagrindo lietuviškai išvertė: „Klausimas Latvijos, Lenkijos, Baltgudijos ir Mažgudijos“ (*Programas* 1896, 16–17). Kaip matome, išvardydamas šalis, jis įrašė pirmąją ne

Lenkiją, kaip originale, o Latviją. Bet idėją apie valstybinę federaciją, kurioje Lietuva būtų atskiras narys, Šliūpas kėlė dar anksčiau.

Apie tai galime suprasti iš jo straipsnio laikraščio *Unija* 1885 m. 2 numeryje. Tame straipsnyje, pasirašytame inicialu K., minimas faktas, kad kai Šliūpas 1884 m. Tilžėje skaitė paskaitą apie „lietuvininkų“ veikimą ir jų siekius, tai girdėjosi kelių vokiečių balsai, „jog Lietuva, jeigu ji tures gerus mokintus wadowus, gał turet lajminga atejte; nes maskoluj besyweržiant i wakarus, o wokiecziams i rytus, gales gird atejt ant to kad tarpe maskolu ir wokiecziu iszdygs Lietuv-Łatwija, neutraliszka žiame, kajp kad szendie ira Szwicarija“ (Š l i ū p a s 1885, 2 [kalba netaisyta]). Ši teksto vieta rodytų, kad apie Lietuvos ir Latvijos atskyrimą nuo Rusijos buvo galvojama tarp vokiečių Rytų Prūsijoje. Bet apie tai mąstė ir pats Šliūpas, kuris tame pačiame straipsnyje rašo apie „gadynę“, kai atsiras „lietuw-łatwiszka republike kajp szendie kad ira Prancuzija, Szwicarija ir kitos tokios waldystes“ (Ibid.).

Panašias idėjas Šliūpas reiškė ir vėliau. 1893 m. jis parašė recenziją rusų panslavisto Vladimiro Lamanskio knygai (*Apšvieta* 1893, 730–732). Ji nepasirašyta, bet Šliūpas savo vėliau išleistoje knygelėje prisipažįsta savo autorystę (Š l i ū p a s 1897, 76). Minėtoje recenzijoje, polemizuojant su Lamanskiu, išsakoma mintis, kad išsijudins darbo žmonės, apsišvies, kris senosios valdžios autoritetai, įsigalės principai „valnybės ir lygybės ir valnystės žmonių“. Toliau rašoma: „Tuomet tegul gentes ir tautos įsteigs savo federacijas, bet pragaiš kova kožno su visais ir prieš visus, o prasidės amžius tykos ir pakajaus, amžius teisybės ir teisos, amžius meilės ir šviesybės. Tegul toje gadyneje slovėnų gentės įsteigs savo federacijas, tosios-gi neturės reikalo ginklu kariauti prieš federacijas romano-germanų, ar prieš federaciją lietuv-latvių, ar prieš federacijas kitų veislių žmonijos, <...>“ (Ibid., 731). Taigi, prioritetiniu laikomas lietuvių federavimasis su latviais. Federalizmas kaip valstybės sandaros principas Šliūpai neturėjo būti vien teoriškai suprantamas dalykas. Juk ir pačios Jungtinės Amerikos Valstijos, t. y. valstybė, kurioje gyveno Šliūpas, buvo sudaryta federaliniais pagrindais.

Federalizmo principas nebuvo visiškai naujoviškas dalykas ir Lietuvos istorijoje. Kai kurie šiuolaikiniai istorikai netgi Abiejų Tautų Respubliką (1569–1795 m.) laiko buvus federacine aristokratinė monarchine valstybe. Federalizmo idėjų randame ir 1863–1864 m. sukilėlių bajoriškose politinėse koncepcijose. XIX a. antroje pusėje vykstant socialinei emancipacijai ir į visuomeninę-politinę areną išeinant platiesiems liaudies sluoksniams, federalizmo idėja įgijo naujų prasmų ir kaip galimos valstybinės santvarkos Europoje principas vis labiau populiarėjo. Ją, pavyzdžiui, reiškė ukrainiečių politinis mąstytojas Michailo Drahomanovas, kurį Šliūpas netgi yra citavęs savo brošiūroje lenkų kalba 1887 m. (Š l i ū p a s 1887, 36). Turint omenyje, kad LSDP ikūrėjai studijavo būtent tuose universitetuose, kurie yra dabartinėje Ukrainos teritorijoje (Domaševičius studijavo Kijeve, o Moravskis trijuose Rusijos imperijos universitetuose, iš kurių du buvo ukrainiečių žemėse – Charkove ir Kijeve), neatmestina galimybė, kad jie taip pat vienaip ar kitaip buvo susipažinę su ukrainiečio Drahomanovo idėjomis. Nuo čia labai netoli iki minties, kad ir Lietuva (lietuviai) galėtų būti vienos ar kitos federacijos nare. Tokio pobūdžio idėjas nuo 9-ojo dešimtmečio vidurio ir reiškė Šliūpas, nuvykęs į

Ameriką. O LSDP Lietuvos valstybės ir jos federacijos su gretimais kraštais siekį deklaravo savo programoje 1896 m.

Abiem atvejais (Šliūpo ir LSDP) matyti, kad Lietuva yra deklaruojama kaip būtina federacijos narė ir nesimato, kad būtų siekiama ateityje federuotis su Vokietija ar Rusija, o mąstyta apie suartėjimą su kaimyninėmis tautomis, kurios yra tarp vokiečių ir rusų. Genetinio ryšio tarp Šliūpo keltų idėjų ir LSDP 1896 m. programoje iškelto Lietuvos valstybingumo reikalavimo klausimas tyrinėtinas toliau. Pavyzdžiui, gali kilti klausimas, ar LSDP 1896 m. programoje paminėta Latvija, kaip galima federacijos su Lietuva narė, neatsirado idėjiškai darant įtaką Šliūpai, su kuriuo nuo 1896 m. pradžios Domaševičius susirašinėjo?

Pats Šliūpas 1917 m. rašė, kad jis jau knygelėje „Litwini i Polacy“ parašė, „jog lietuviai reikalauja neprigulmybės“ (Š l i ū p a s 1917, 3). Toje brošiūroje, iš tikrųjų, galima rasti sakinį: „Litwa chce być niepodległą politycznie!“ (Š l i ū p a s 1887, 5). Išvertus: „Lietuva nori būti politiškai nepriklausoma!“. Vėliau kai kurie istorikai ėmė pripažinti Šliūpą kaip vieną pirmųjų, formulavusių Lietuvos nepriklausomybės idėją. Taip rašė lenkų istorikas P. S. Wandyczas, paminėdamas Šliūpo 1886 m. išleistą brošiūrą (W a n d y c z 1974, 246). Pats Šliūpas kai kur klaidingai irgi yra nurodęs „Litwini i Polacy“ išleidimo datą 1886 m. (Š l i ū p a s 1897, 3). Iš tikrųjų, ši brošiūra buvo išleista 1887 m. Ji laikoma apskritai pirmąja lietuvių išeivijos atstovų knyga nelietuvių kalba (M i s i ū n a s 2005, 78).

Šią brošiūrą iš dabartinių lietuvių istorikų yra minėję Liudas Truska (T r u s k a 2004, 64), Remigijus Misiūnas (M i s i ū n a s 2005, 78–79) ir kai kurie kiti. Brošiūroje, skirtoje lenkams, mano supratimu, Lietuvos politinio nepriklausomumo reikalavimas vis dėlto formuluotas labai jau bendra prasme ir parašytas kontekste ne prieš lenkus, o prieš Rusiją ir Vokietiją, kurias Šliūpas kaltino politiniais tikslais kolonizavus lietuvių žemes. Dėl to būtų per drąsu teigti, kad jau XIX a. 9-ajame dešimtmetyje Šliūpas pirmasis iškėlė visiškai nepriklausomos Lietuvos valstybės reikalavimą. Jei svarstoma, kad bendrą valstybę federacijos forma galės sudaryti lietuviai ir latviai, tai čia jau yra tam tikras federacinis variantas ir iš esmės lenkiškai pakartojama idėja, kurią Šliūpas prieš tai išreiškė lietuviškai savo straipsniuose *Unijoje* ir *Lietuviškajame balse*. Šliūpo nuopelnus pirmajam formuluojant „lietuvių tautos nepriklausomybės obalsį“ yra pripažinęs Danielius Alseika savo 1924 m. išleistoje knygelėje, bet jis atkreipė dėmesį, kad 1887 m. brošiūroje Šliūpas tik plačiau išdėstė mintis, jo pareikštas dar 1885 m. (A l s e i k a 1924, 79).

Šliūpas 1887 m. brošiūroje neatmeta galimybės eiti kartu su lenkais, jei pastarieji atsisakytų savo imperializmo (Š l i ū p a s 1887, 8). Lietuvos valstybingumo etnografinėmis sienomis idėja Šliūpo buvo formuluojama dar anksčiau, tai mes matome jau *Unijoje*. Vadinasi, jei *Aušra* Lietuvos valstybingumo idėjos ir nekėlė, bet vienas iš buvusių jos redaktorių – Šliūpas, nuvykęs į Ameriką, tą idėją ėmė kelti JAV lietuviškoje spaudoje dar tuo metu, kai *Aušra* toliau buvo leidžiama Vokietijoje. Tokia išvalga verčia dar labiau gilintis į Šliūpo idėjų pasaulį. Ir ar nevertėtų pasakyti, kad Šliūpas numatė ir Latvijos, ir Estijos valstybingumą, apmąstė šių šalių ir Lietuvos federacijos idėją? Juk jau minėtoje 1887 m. brošiūroje jis kaip vieną iš

lietuvių tautinio judėjimo veikėjų svarstomų variantų mini galimybę Lietuvai ateityje jungtis su Latvija ir Estija (Ibid.).

O dėl Šliūpo veiklos keliant Lietuvos, lietuvių tautos interesų idėją tarptautinėje arenoje, tai čia vertinimo kriterijus būtų jo publikacijos užsienio kalbomis. Jų būta jau XIX a. pabaigos 9-ojo dešimtmečio antroje pusėje. Šliūpas 1897 m. išleistos brošiūros įžangoje nurodė savo kelias publikacijas lenkiškai, ukrainietišškai (rusiniškai), angliškai, paskelbtas iki 1896 m. imtinai Jungtinėse Amerikos Valstijose (Š l i ū p a s 1897, 3). Šliūpas paminėjo, kad straipsnių apie Lietuvą rusų ir vokiečių spaudoje dar yra paskelbęs Basanavičius, bet daugiau beveik nieko ir nėra girdėti. Apgailestaudamas jis darė išvadą: „Taigi iš viso ko imant, lietuviai nesirūpino plačiam svetui paduoti žinias apie savo gyvybę, triūšą, ieškinius, bėdas ir gerovę“ (Ibid.). Pats Šliūpas pagal savo išgales tuo vis dėlto rūpinosi.

### Išvados

1. Jonas Šliūpas buvo lietuviškai kalbančios darbininkijos socialinės padėties gerinimo pionierius, 1894–1896 m. Amerikoje leidęs pirmąjį specialiai lietuvių darbininkams skirtą laikraštį *Nauja gadynė*. LSDP periodinė spauda lietuvių ir lenkų kalbomis pasirodė tik nuo 1896 m. Vadinasi, lietuviškos darbininkams skirtos periodikos pirmumo prioritetas istoriškai priklauso Šliūpui, o ne LSDP.

2. J. Šliūpas 1896 m. netiesiogiai buvo susijęs su Lietuvos socialdemokratų partijos įkūrimu ir turėjo korespondencinius ryšius su A. Domaševičiumi. Šis prašė Šliūpą atstovauti partijai tarptautiniame socialistiniame Londono kongrese, numatyta 1896 m. vasarą. Nors Šliūpas į kongresą nenuvyko, tačiau LSDP, formaliai įkurta II Internacionalo šventinę dieną (1896 m. gegužės 1-ąją), tikintis, kad ji bus deramai atstovaujama Londone, įėjo į istoriją kaip apskritai pirmoji Lietuvos politinė partija. Šliūpui nepateisinus į jį dėtą LSDP atstovavimo užsienyje vilčių, Lietuvos socialdemokratijos reprezentavimu užsienyje rūpinosi A. Moravskis, 1897 m. išvykęs iš Lietuvos. Šliūpas, savęs su LSDP nesiedamas, toliau veikė savarankiškai, telkdamas Amerikos lietuvių socialistus.

3. LSDP savo 1896 m. programoje išskėlė Lietuvos valstybingumo reikalavimą, vizionieriškai matydama būsimą Lietuvos valstybę federacijoje su gretimais kraštais, esančiais tarp rusų ir vokiečių. Domaševičiaus ir Moravskio vadovaujamuose darbininkų rateliuose Lietuvos valstybės federacijoje su kitais kraštais reikalavimas keltas jau 1894 m. Tačiau Šliūpas tokio tipo Lietuvos būsimo valstybingumo idėją, teikdamas prioritetą lietuvių ir latvių federacijos variantui, išskėlė visu dešimtmečiu anksčiau už LSDP.

4. Po 1863–1864 m. sukilimo valstietiškos kilmės išsilavinusių lietuvių galvose anksčiau ar vėliau turėjo subręsti ir Lietuvos valstybės reikalingumo idėja, nebūtinai ją siejant su Lenkijos ir Lietuvos bendros valstybės tradicija. Lietuvos valstybingumo siekį XIX a. 9-ojo dešimtmečio viduryje išreiškė vienas pagrindinių aušrininkų Šliūpas. Tai jis skelbė savo redaguotuose lietuvių laikraščiuose *Unija* bei *Lietuviškasis balsas* Amerikoje, kur buvo žymiai didesnės spaudos laisvės galimybės, nei kaizerinėje Vokietijoje leidžiamoje lietuvių spaudoje.

5. Savojo valstybingumo tradicija per visą XIX a. nebuvo išnykusi ir Lietuvos bajorijos politinėje sąmonėje. Turint omenyje, kad valstietiškos kilmės Šliūpas buvo nuo kaimo prie Šiaulių, o kilęs iš smulkiųjų bajorų Moravskis kaip ir teismo tarnautojo šeimoje gimęs panevėžietis Domaševičius baigė gimnaziją Šiauliuose, reikėtų istoriografijoje labiau pabrėžti tai, kad Lietuvos valstybingumo reikalavimus po 1863–1864 m. sukilimo anksčiausiai spaudoje iškėlė socialistinės / socialdemokratinės orientacijos kairieji veikėjai, pagal gimtinę ar išsilavinimą regionaliai susiję su stambiausiu Šiaurės Lietuvos miestu – Šiauliais.

6. Turint omenyje, kad Šliūpo publikacijos užsienio kalbomis JAV pasirodė žymiai anksčiau nei Lietuvos klausimą kelti Vakaruose pradėjo Juozas Gabrys-Paršaitis, 1911 m. užsienyje įsteigęs Lietuvių informacijos biurą, galima būtų teigti, kad pirmasis Lietuvos klausimą Vakaruose viešai nelietuviškuose spaudos leidiniuose dar ketvirčiu amžiaus anksčiau nei Gabrys-Paršaitis pradėjo kelti būtent Šliūpas (nuo 1887 m.). Be to, jis tai darė ištisu dešimtmečiu anksčiau negu LSDP, kuri tarpautiniu mastu kaip partija viešai ėmė reikštis tik 1896 m.

### Šaltiniai ir literatūra

- A l s e i k a 1924 – Danielius Alseika, *Lietuvių tautinė idėja istorijos šviesoje*, Vilnius: Aut. lėšomis.
- A p š v i e t a 1893 – *Apszvieta*, 11–12.
- D a u k a n t a s 2009 – Rytis Daukantas, *Jonas Basanavičius – barzdota varna*, Vilnius: Tyto alba.
- J a k š t a s 1996 – Juozas Jakštas, *Dr. Jonas Šliūpas: jo raštai ir tautinė veikla*, Šiauliai: Saulės delta. Fotogr. leid.
- K e l l e s - K r a u z 1984 – K. Kelles-Krauz. *Listy*, t. 1 (1890-1897). Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Lietuviškasis balsas* 1885 – *Lietuviszkasis balsas*, 13.
- Listy Piłsudskiego* – Listy Józefa Piłsudskiego. Rok 1893–1898. *Niepodległość*, t. 12–20, 1936–1938.
- LMAVB RS* – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 64, b. 122 (Alfonso Moravskio rankraštis lenkų kalba apie ankstyvąją LSDP istoriją).
- M i s i ū n a s 2005 – Remigijus Misiūnas, „Kitakalbė lietuvių išeivių leidyba JAV iki 1922 metų“, *Knygotyra*, 45, 77–95.
- Program 1896* – *Program Litewskiej Socialdemokratycznej Partji*, Wilno [Hektografuotas leidinys].
- Programas 1896* – *Programas Lietuviškos social-demokratiškos partijos* [Tilžė: J. Šenkės sp.].
- Š l i ū p a s 1885 – K. „Nauja sekla“, *Unija*, 2, 1–2.
- Š l i ū p a s 1887 – Jan Szlupus, *Litwini i Polacy*, New York: Nakładem i drukiem Redakcji „Lietuviszkasis Balsas“.
- Š l i ū p a s 1897 – Jonas Šliūpas, *Lietuvystės praeite, dabartis ir ateitis. Istoriskai sociologiškas piešinys*, Baltimore: Spausdinta spaustuvėje „Kardo“.
- Š l i ū p a s 1917 – Jonas Šliūpas, *Lietuvos laisvė*, Brooklyn, N. Y.: Spauda „Vienybės Lietuvininkų“.

- Tracevskis 1991 – Rokas Tracevskis, „Įvadas“, *Jono Šliūpo laiškai (1884–1944 m.)*, Vilnius: Lietuvos religijų istorijos muziejus, 1.
- Truska 2004 – Liudas Truska, „Parlamentarizmo I Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.) bruožai“, *Parlamento studijos*, 2, 62–92.
- Wandycz 1974 – Piotr S. Wandycz, *The Lands of Partitioned Poland, 1795–1918*, Seattle and London: University of Washington Press.
- Vyšniauskas 1990 – Arūnas Vyšniauskas, „Pirmoji Lietuvos politinė partija tarptautinėje arenoje“, *Mokslas ir gyvenimas*, 3, 27–28.

## Arūnas Vyšniauskas

### Jonas Šliūpas ir LSDP 1896 metais

#### *S a n t r a u k a*

**Pagrindinės sąvokos:** *Jonas Šliūpas, socialistas, LSDP, „Aušra“, „Nauja gadynė“, nacionalinis valstybingumas, federacija, Šiauliai.*

Straipsnyje aptariamas 1896 m. užmegztas Jono Šliūpo korespondencinis ryšys su Andriumi Domaševičiumi, Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) įkūrimo iniciatoriumi. Šliūpas buvo prašomas atstovauti partijai tarptautiniame socialistiniame kongrese, kuris turėjo įvykti 1896 m. vasarą Londone. LSDP įkūrimas 1896 m. gegužės 1 d. siejamas būtent su šiuo įvykiu. Straipsnyje taip pat parodoma, kad Šliūpas, kaip nepriklausomas socialistas, buvo lietuviškos darbininkų spaudos pradininkas ir visu dešimtmečiu anksčiau už LSDP iškėlė Lietuvos valstybingumo reikalavimą. Šliūpas tokį valstybinį tikslą vizionieriškai siejo su būtinumu atsiskirti lietuviškoms žemėms nuo Rusijos ir Vokietijos, sudarant federaciją su Latvija. Šliūpas 1887 metais išreiškė ir lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjų svarstomą idėją jungtis ateityje Lietuvai, Latvijai, Estijai, be to, neatmetė galimo suartėjimo su Lenkija varianto, jei lenkai atsisakytų savo imperializmo. Straipsnyje daroma išvada, kad Lietuvos valstybingumo reikalavimą po 1863–1864 m. sukilimo anksčiausiai spaudoje (1885–1896 m.) iškėlė socialistinės / socialdemokratinės orientacijos kairieji veikėjai, jaunystėje regionine prasme susiję su stambiausiu Šiaurės Lietuvos miestu – Šiauliais (J. Šliūpas, A. Moravskis, A. Domaševičius). Straipsnyje iškeliamas Šliūpo pionieriškas vaidmuo keliant Lietuvos klausimą Vakaruose nelietuviškuose spaudos leidiniuose XIX a. pabaigoje.

Arūnas Vyšniauskas

## Jonas Šliūpas and the LSDP in 1896

*S u m m a r y*

**Keywords:** *J. Šliūpas, socialist, LSDP, “Aušra“, “Nauja gdynė”, national statehood, federation, Šiauliai.*

The article discusses the correspondence relationship between Jonas Šliūpas and Andrius Domaševičius in 1896. Šliūpas was asked to represent the Lithuanian Social Democratic Party (LSDP) at the international socialist congress, scheduled for 1896 summer in London. The establishment of the LSDP in May 1 (1896) is associated with this event. The article also shows that Šliūpas as an independent socialist played a pioneer role by establishment of the Lithuanian first newspaper, specialized for working-class (*Nauja gdynė*, 1894–1896). On the other hand Šliūpas raised for Lithuanian statehood demand, the entire decade before the official creation of the LSDP. Šliūpas wanted to separate Lithuanian lands from Russia and Germany, and preferred a federation with Latvia. In 1887 it expressed the idea of federation of Lithuania, Latvia and Estonia as a possible version in the future. In addition, Šliūpas not rejected a possible federal version with Poland, if the Poles refuse their imperialism. The political players, who at the earliest raised Lithuania's statehood demand after the 1863/64 Uprising, was J. Šliūpas, A. Moravskis, A. Domaševičius. These Lithuanians of the socialist / social democratic orientation was related in youth to the largest city in northern Lithuania – Šiauliai. The article finally highlights the pioneering role Šliūpas by raising the question of Lithuania in the non-Lithuanian press in the West at the end of the 19th century.

A r ū n a s V Y Š N I A U S K A S  
*Naujosios istorijos katedra  
Istorijos fakultetas  
Vilniaus universitetas  
Universiteto g. 7  
LT-01513 Vilnius  
[vysniauskas@gmail.com]*